

Vad gör vi med våldets texter idag?

Hur ska vi förstå och vad ska vi göra med de våldsamma bibeltexterna? Frågan om våldet i Bibeln hör hemma i ett vidare teologiskt sammanhang. Texterna väcker frågor om Bibelns auktoritet och status, alltså om traditionens betydelse skriver Mikael Larsson i sin artikel.

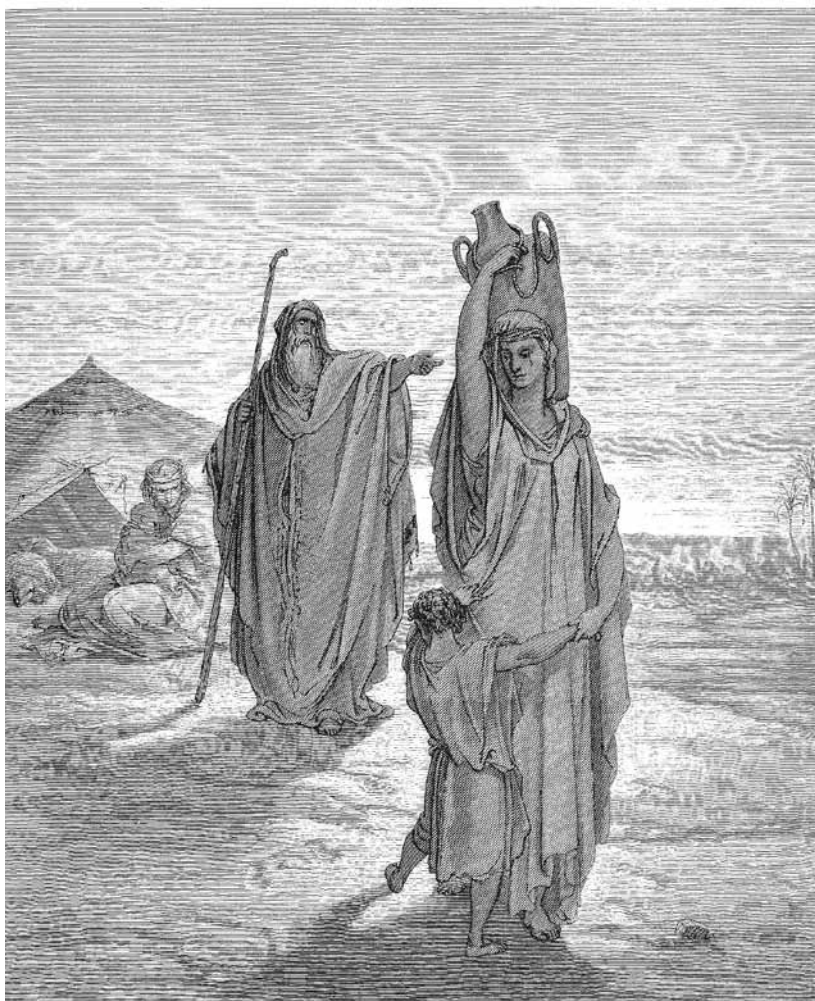
Frågan om våld i bibeln har sys-selsatt mig sedan jag lärde mig läsa. Allra svårast är de texter där Gud befäller att barn ska dödas, där det framställs som en from handling att offra ett barns liv. Vad betyder det för den kristna kyrkan att ha sådana berättelser i sin tradition? Det jag ska göra här är att sätta in frågan om våld i några olika sammanhang. Jag vill också ge exempel på hur kyrkofäderna resonerar i frågan och på några försök till konstruktiva bidrag från vår egen tid.

Exegetiska sammanhanget

Vi börjar med det exegetiska sammanhanget. Hur kan det egentligen komma sig att frågan om våldet i bibeln fortfarande är så laddad och brännande? Måste vi älta obskyra berättelser i Domarboken, som vi med säkerhet kan veta inte har någon historisk grund, som i sitt sammanhang står som exempel på människors gudsfrånvändhet?

I mitt avhandlingsarbete ägnade jag 4 år åt en enda berättelse, den om Jefta och hans dotter i Domarbokens elfte kapitel (Sjöberg 2006). I min pågående forskning om barnmotivet i texterna försöker jag ta ett grepp om hela den hebreiska bibeln (Larsson 2011). En slående iakttagelse är hur vanligt våldet är. Av det 20-talet namngivna barn i den hebreiska bibeln (som spelar en aktiv roll i berättelsen) befinner sig en överväldigande majoritet i utsatta situationer. Det handlar om barn som offras. Barn som våldtas. Barnsoldater. Barn som tas som krigsbyte. Barn som förintas tillsammans med kvinnor och boskap.

För flickornas del är det värst. Vi har en lång rad övergrepp: Lots



Hagar och Ismael drivs bort.

döttrar (1 Mos 19), Dina (1 Mos 34), Efraimitens dotter (Dom 19), Shilos döttrar (Dom 21), Tamar (2 Sam 13) med flera.

Men även pojkarna har det svårt. Isak och Ismael blir båda utsatta för dödshot av sina fäder, men räddas i sista sekunden av Gud. Mose kommer till världen i en extrem situation, där han bokstavligen sätts ut i vattnet.

Israels barn benämns som Guds förstfödde son i Egypten. Kampen mellan Gud och farao kan beskrivas som en kamp om vem som äger

sonen, vem som har rätt till hans tjänster. Slutuppgörelsen blir blodig. Priset för israeliternas frihet stavas Egyptens förstfödda söners liv.

Relationen Gud och folket

I profetlitteraturen utgör barn – förälder samt make – maka de vanligaste metaforerna för relationen mellan Gud och folket. Här skildras straffet för olydnad ofta i extremt våldsamma termer. Många avhandlingar har skrivits om Gud som misshandlande make i Hosea. Inom feministisk bibel-

forskning pratar man om ”profetisk pornografi”, alltså det material som allra mest grafiskt beskriver hur kvinnan, folket, ska skändas för sitt avfall.

I det yngsta skiktet i den hebreiska bibeln, Skrifterna, hittar vi Psaltaren, med sina många önskningsor om dom över fiendens barn. Till exempel de

kom upp när Bibel 2000 lanserades. Plötsligt ”upptäcktes” våldet. Till de mer obehagliga inläggen hör Eva Moberg som i Ordfront liknade Yahweh vid en ”fullblodsnazist”.

Det finns en anti-judisk slagsida i de här reaktionerna som man behöver vara uppmärksam på. Fortfarande

grekiska tragedin som var så lockande. Här hade man en bibeltext om någon som grips av hybris och får makterna emot sig. Motivet med den öppna eden känns igen från Sofokles drama om Agamemnon och Ifigenia, där fadern också offerar sin dotter.

De våldsamma bibeltexterna utgör alltså inte en ö. De står i förbindelse med västerlandets kulturarv. Man kan tala om en dubbel kanonicitet. Det betyder att det inte räcker med att avmytologisera texten. Oavsett om vi uppfattar berättelserna som Guds ord eller inte så är de en del av vår kultur och civilisation. Därmed går de inte att censurera bort. Historien finns där, vare sig vi gillar den eller inte. Det betyder å andra sidan inte att vi behöver vara passiva mottagare av kulturarvet. Vår litterära kanon är i ständig förändring. Sakta men säkert upptäcker vi att fler än vita medelklassmän skapat ”litteratur”. Gränserna för den religiösa kanon är också betydligt mer flexibla än vad vi kanske tänker, vilket till exempel apokryfernas ställning vittnar om.

Mänskliga rättigheter

En sista kontext som ger laddning åt de här texterna är den viktigaste, den fysiska värld vi lever i, en värld som är präglad av våld. Mäns våld mot kvinnor och barn pågår dygnet runt, i alla samhällsklasser, på varje kontinent. I hemmet. I den internationella sexindustrin, vår tids slavhandel. Trots att FNs deklaration om mänskliga rättigheter har ratificerats av samtliga länder utom USA och Somalia. Trots

”väcker frågor om bibelns auktoritet och status”

beryktade orden i den 137 psalmen: ”Lycklig den som får ta dina späda barn och krossa dem mot klippan”. Där hittar vi också vishetslitteraturen, med sina återkommande uppmaningar till fysisk bestraffning: ”Den som spar på riset hatar sin son, den som älskar honom fostrar i tid” (Ords 13:24).

Våld mot barn är alltså inte ett perfert motiv i den hebreiska bibeln. Det finns i tidiga och sena skikt, i alla litterära genrer, i krig och i fredstid. För de två mest framträdande gestalterna i den hebreiska bibeln, Mose och kung David, kan vi konstatera att deras barndom och liv är omgärdat av våld. Om blickar vi fram mot Nya testamentet, gäller detsamma för den viktigaste personen i kristendomen, Jesus från Nasareth.

Teologiskt sammanhang

Frågan om de våldsamma bibeltexterna hör också hemma i ett vidare teologiskt sammanhang. Texterna väcker frågor om bibelns auktoritet och status, alltså om traditionens betydelse. Men de väcker också frågor om gudsbild och människosyn. Vad betyder det konkret idag att kalla bibeln för Guds ord? På vilket sätt är de här texterna giltiga i just vår kyrka, i vår församling, 2012?

Frågorna var brännande redan i urkyrkan. Är Gud helt och hållet god eller rymmer Gud också mörka, destruktiva sidor? Gnostikern Marcion valde att klippa och klistra och då blev det delar av ett evangelium och några brev kvar. Liknande reaktioner

tror jag att det finns en tendens i kristna sammanhang att hänföra våldet i bibeln till Gamla testamentet (med betoning på ”Gamla”) och att saken därmed skulle vara ur världen. Det är att göra det alldeles för lätt för sig.

Det som gör den här frågan brännande för egen del tror jag är att den aktualiserar lidandets problem. Varför ingriper inte Gud mot det onda? Varför premieras lydnad och självförnekelse intill döden som något absolut gott och förebildligt? Det är det som gör frågan viktig. De våldsamma bibeltexterna berör eftersom de väcker centrala frågor för kristen tro. Vem är Gud? Vem är jag?

Litterärt sammanhang

Men de här texterna är inte bara viktiga i kyrkan eller synagogan. Bibelns texter tillhör också Västerlandets litterära kanon. Som sådana har de gett upphov till mängder av tolkningar och omskrivningar. 1948 fanns det en man som roade sig med att kartlägga

alla tolkningar av Jefas dotter inom konsterna. Han hittade 500 varianter, från renässansen till 1900-talet första hälft. däribland cirka 100 musikaliska oratorier. Till de som fortfarande spelas hör Händels Jefsa, som uppfördes i Botkyrka i december 2011. Under renässansen var det likheten med den

allt arbete med genusfrågor som görs inom Lutherska världsförbundet och i Svenska kyrkan. Trots nationell lagstiftning. Trots att medvetenheten om problemen ökar. Den verkligheten gör det väldigt svårt för oss att avfärda bibelns våldsamma texter som uttryck för en barbarisk forntid. »

Texterna är med andra ord inte bara exegeternas problem eller kyrkans problem.

Jeftas dotter

Då har det blivit dags att se närmare på några förhållningssätt och användningar en konkret text. Självfallet blir det berättelsen om hur domaren Jefta offerar sin dotter efter att med Guds hjälp ha vunnit ett krig (Dom 11). Det jag gjorde i min avhandling var att företa en lätt halsbrytande resa från judisk historieskrivning i det första århundradet (Josefus) till modern hebreisk prosa 1970 (Amos Oz). Uppgiften var att analysera hur berättelsen har skrivits om genom seklerna, för att på så sätt identifiera olika tolkningsstrategier. Alltså vad har man fyllt i, vad man tagit bort och hur man förtydligat berättarinstansens ideologiska position, som till exempel att Gud minsann inte hade något med saken att göra, att våldet helt och hållet var faderns onödiga och oupplysta påhitt, eller dotterns. Den typen av förändringar tog jag sikte på och kokade ner till fem tolkningsstrategier, som jag inte ska gå igenom här.

Min viktigaste slutsats var behovet av mångfald och pluralism. Det finns ingen tolkning som ensam räcker, som förmår göra rättvisa åt hela berättelsen och som inte förminskar viktiga aspekter. Att ensidigt fördöma en part i målet innebär att andra parter slipper ansvar. Att förhålliga offeret kan innebära att försummar att kritisera maktsystemet i sin helhet. Att förespråka censur innebär ett underkännande av läsarens myndighet. Till exempel. Här tror jag att judisk tolkningstradition har ett försteg framför den kristna i välkommandet av motstridiga tolkningar. Varje tolkning har sina för- och nackdelar, men det finns inte en tolkning som är "rätt".

Kyrkofäderna

Hur utvinns man då något uppbyggligt från de här texterna? Jag har i ett annat sammanhang granskat hur kyrkofäderna tolkat berättelsen om Jefta (Larsson 2009). Här vill jag framför

allt lyfta hur de resonerar principiellt kring frågan om våld. I min läsning av deras läsning av Domarbokstexten ser jag framför allt tre sätt att försvara eller legitimera berättelsen:

- Ändamålen helgar medlen. Även om det inte ser så bra ut just nu har Gud kontrollen över skeendet. Efraim Syriern menar att offeret hade en avskräckande effekt på folket. Att begränsat våld (en människas död) kan förhindra ett större ont (många människors död) var grundläggande i den medeltida läran om "det rättfärdiga kriget". Det är också ett tankesätt som går igen i vår tids krig mot terrorn.
- Guds väsen är något gåtfullt eller obegripligt. Att människor inte kan förstå meningen med vissa våldsamma handlingar betyder inte att de handlingarna är moraliskt felaktiga. Augustinus framställer berättarens tystnad som en pedagogisk utmaning och försäkrar att texten är full av mening.
- Texten erbjuder förebilder för ett kristet liv. Origenes, bland flera andra, kallar dottern för en martyr som dog för sitt folk. När de kristna klostren växte fram användes Jeftas dotter som exempel för att värva nunnor. Celibetet och det asketiska livet beskrivs då som en sorts oblodigt offer.

Jag tänker inte ge mig på att recensera kyrkofäderna. Men jag vill lägga upp dessa tanketrådar på bordet för att de är så vanligt förekommande och för att utmana till fortsatta samtal till kyrkkaffet. Vilka av de här sätten att resonera tycker jag är legitima och varför?

Att se livet i dess obegriplighet

Till sist vill jag ge två nutida exempel på användningar av Jeftaberättelsen som jag tycker är särskilt intressanta och konstruktiva.

Alicia Ostriker är en amerikansk poet och litteraturvetare som har skrivit verket "Jeftas dotter: en klagosång" (Larsson 2009). Syftet är att

ge kvinnor möjlighet att uttrycka sin sorg, inte bara över offret av Jeftas dotter utan över "alla kvinnor som bokstavligen och bildligt offerats för sina faders lagar och krig" (Ostriker 2003:231). Verket är en mosaik av litterära genrer som poesi, drama och historieskrivning. Här möts medeltida filosofi, moderne poesi och bibeltext. Verket är inte bara en kakafoni av genrer och stilar, utan också av röster, perspektiv och känslor. Det som gör Ostrikers verk så bra är att hon inte reducerar berättelsens mångtydighet, utan närmast förstärker den. Därmed blir det nya verket konsistent med bibeltexten. Olof Hartman definierar konstens uppdrag så här i *Medmänskligt*:

Konstens stora uppgift är inte att sätta en blomvas på kontoret eller låta sköna danserskor uppträda för att något förströ sultanen i upptagenhetens rike. Den ska inte förgylla verkligheten, utan avkläda den intill benknotorna. Den skall bryta illusionernas djävulscirkel genom att konstatera den. (Hartman 1952:145).

Ostrikers Klagan över Jeftas dotter är ett sätt att förverkliga Hartmans ideal. Dramat gestaltar en tillvaro som inte går ihop. Att vara människa rymmer också detta lidande. "Jeftas dotter: en klagosång" gör motstånd mot alla enkla budskap och väcker en tydlig etisk insikt hos mig: Vänd inte bort blicken från lidandet och onskan. Offer och förövare bor inom oss alla.

Av de filmer som nominerades till Svenska kyrkans filmpris i Göteborg tidigare i vår handlade många om tillvarons skuggsidor. Allra mest hårdkokt var Marianne Lindberg de Geers videoinstallation *Dom 237 Piteå tingsrätt*, en uppläsning av den 80-sidiga domen mot det par som misshandlade en 4-åring till döds i Arjeplogs kommun 1990. Till bilderna av den natursköna mordplatsen, vid stranden av sjön Tjeggelvas, från fem olika vinklar. Då, liksom nu, frågade jag mig, varför?

Kanske är de anstötliga texterna i bibeln särskilt viktiga eftersom de



speglar det mänskliga livet i all dess obegriplighet? Kanske kan de utmana oss att se saker i oss själva som vi annars hade blundat för?

Litteratur som förändrar

Mitt andra exempel hämtar jag från den amerikansk-judiska bestsäljarförfattaren Naomi Ragen (Sjöberg 2007). Hon debuterade 1989 med romanen *Jeftas dotter*. Berättelsen är där placerad i en judisk ortodox miljö och huvudpersonen "offras" genom ett arrangerat äktenskap med en ung rabbin som misshandlar henne. Romanen är uppdelad i två delar där den första slutar med dotterns död genom självmord. I den andra delen spinns en fortsättning. Dottern överlever, går i exil, återkommer och upprättas. Givetvis möter hon också kärleken, i en kristen man, som visar sig vara jude. Istället för död, happy end. Raka motsatsen till det föregående.

Varför är det intressant? Jo, därför att romanen vållade en enorm debatt i Israel. Får man avslöja "interna angelägenheter" bland chassidierna på detta sätt? Debatten om romanen fick som konsekvens att man startade kvinnojourer för ortodoxa kvinnor, att man tog fram nya riktlinjer för rabbinernas undervisning. Kort sagt, att man satte problemet på agendan. Jag säger inte att en bestseller ensam förändrade en hel kultur. Men en nutida tolkning av en våldsam bibeltext gjorde avtryck i nu levande människors liv.

Vad gör vi med våldets texter idag? Kanske det man alltid har gjort. Brottsats, försökt förstå, mer eller mindre frimodigt. Kanske kan vi då i bästa fall lära oss något om oss själva och världen.

MIKAEL LARSSON

Lektor i Gamla testamentets exegetik,
Uppsala universitet

Referenser:

Hartman, Olov (1952) *Medmänskligt. Tankar om kyrka och kultur*. Uddevalla: Rabén och Sjögren.

Larsson, Mikael (2009) "Att söka uppbyggelse i våldsamma bibeltexter", s. 149-165 i Stenström, Hanna (red) *Att tolka bibeln och Koranen. Konflikt och förhandling*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, Mikael (2011) *I begynnelsen var barnet. En läsning av 1 och 2 Mosebok*. Forskning för kyrkan 14. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet.

Ostriker, Alicia Suskin (2003) "Jephthah's Daughter: A Lament", s. 230.249 i *On the Cutting Edge: The Study of Women in Biblical Worlds: Essays in honor of Elisabeth Schussler Fiorenza*. New York: Continuum.

Ragen, Naomi (1989) *Jephthah's Daughter*. New Milford, CT: The Toby Press.

Sjöberg, Mikael (2006) *Wrestling with Textual Violence. The Jephthah Narrative in Antiquity and Modernity*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

Sjöberg, Mikael (2007) "Jephthah's Daughter as Object of Desire or Feminist Icon", s. 27-44, i Exum, Cheryl (red) *Retellings: The Bible in Literature, Music, Art and Film*. Leiden: Brill.

SVENSK KYRKOTIDNING FINNS NU OCKSÅ PÅ FACEBOOK

Sök efter "Svensk Kyrkotidning" och klicka "Gilla" för att få kontinuerlig information om uppdateringar om Svenska kyrkans viktigaste kritiska röst.